

Radoslav Katičić, Božanski boj, Tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine, Ibis grafika, Filozofski fakultet, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju ; Katedra čakavskog sabora, Zagreb – Mošćenička Draga 2008., VIII, 378 str

Knjigu o iščitavanju mitske, poganske, odnosno pretkršćanske matrice u slavenskim folklornim tekstovima Radoslav Katičić otvara poglavljem o Natku Nodilu, točnije Nodilovoj monografiji *Stara vjera Srba i Hrvata*, prvotnoga naslova *Religija Srbâ i Hrvatâ, na glavnoj osnovi pjesama, priča i govora narodnog (Rad JAZU, 1885.-1890.)*, u kojemu Katičić ističe kako Nodilo uglavnom polazi od škole mitološkoga istraživanja Jakoba Grimma. Apsolutno točno. Međutim, istina je i da je Nodilov alegorizam, dakle metoda iščitavanja mitske matrice u folklornim tvorbama, oblikovan u okviru naturizma – solarne mitološke teorije, određenije, teorije proljeća i zore, koju je promovirao Max Müller, kao što je Nodilov alegorizam jednako tako oblikovan i na temelju meteorološke mitološke teorije Adalberta Kuhna i Wilhelma Schwartza. Istina, Radoslav Katičić spominje samo Kuhna, i to kao najistaknutijega predstavnika poredbene mitologije, odnosno poredbene religije (12).

No, zadržimo se ukratko na Nodilu, kojemu je u Zagrebu posvećena tek jedna od uličica koja izbija na Zvonimirovu. Naime, temeljna je postavka Natka Nodila da se rekonstrukcija mitologije Srba i Hrvata, odnosno kako je on naziva "stare vjere" i "religije", temelji na folklornom, usmenom gradivu, i pritom kao "prvo vjersko blago naroda" ističe epske pjesme, određenije – čiste epske pjesme, i *mitske priče*, odnosno bajke, u kojima iščitava mitsku matricu. Nadalje, to folklorno, usmeno gradivo interpretira u kombinaciji s kronikama kršćanskih misionara, u okviru kojih posebice polazi od Helmoldove *Kronike (Chronica Slavorum)*. S obzirom na onodobnu jugoslavensku ideosferu kojoj je pripadao, Nodilo istražuje sinonimsku matricu "srpsko-hrvatske stare vjere", iako je kao povjesničar zagovarao model posebne i kasnije doseobe Hrvata, ali ne pristajući uz ideologem izdvojenog kroatizma.

Ono što osobito veseli u Katičićevu zaključku jest da Nodilova studija, unatoč svojim nedostacima, nikako nije bez vrijednosti. Naime, Katičićeva ocjena daleko je pozitivnija od one koju je iznio Vitomir Belaj u knjizi *Hod kroz godinu* 1998. godine, a kojom spomenuti etnolog ističe kako već njezin podnaslov potvrđuje da "nije prihvatio Jagićev kritički pristup u rekonstrukciji praslavenskoga vjerskog sustava i bajoslovlja, što je imalo za posljedicu da ni njegovo veliko djelo nije ništa manje nekritičko od ostalih romantičkih djela onoga vremena i ne pruža nikakvu osnovu za daljnji ozbiljan rad" (Belaj 1998:41). Pritom pomalo začuđuje da Katičić ne spominje i prvu kritiku Nodilove studije, istina koja dolazi iz bogoslovskih krugova, ali koja pritom (mislim na katolički, bogoslovni odnos prema poganstvu, pa tako i istraživanju poganstva onako kako je to činio Nodilo) nikako nije zanemariva. Naime, riječ je o prvoj detaljnijoj kritičkoj prosudbi Nodilove re/konstrukcije, koju je objavio Kerubin Šegvić u knjizi *Vjera Vidova ili Religija Srba i Hrvata po osnovi Nadka Nodila* 1898. godine, a čija je poglavlja Šegvić prethodno objavljivao u splitskom časopisu *Novi vek*. Jednako tako Katičić odustaje od spominjanja kao i kritičke prosudbe (pa neka budu i negativne) nekih novijih propitivanja Nodilove studije. Naime, zaključuje: "Natko Nodilo, istraživač 'stare vjere', neopravdano je zapušten i uvelike zaboravljen" (37).

Ono što pritom doista raduje u navedenoj knjizi – u kojoj se, dakle, ne rekonstruiraju mitovi, već tekstovi sakralnog pjesništva (2) – jest trenutak u kojemu filolog i indolog (a uz to povjesničar i kulturolog) postaje etnolog (Belaj je navedeni susret u svojoj knjizi *Hod kroz godinu* imenovao sintagmom *pontifex između filologije i etnologije*), a čini se da je Radoslav Katičić navedeni poticaj dobio od etnologa Tome Vinšćaka, voditelja projekta *Sakralna interpretacija krajobrazu*, jedinoga projekta u Hrvatskoj koji je posvećen sustavnom mitološkom istraživanju. Upravo etnološko istraživanje dominira u posljednjim trima poglavljima knjige koje autor naslovljava: "Perunovo svetište nad Žrnovnicom kod Splita", "Perunovo svetište nad Mošćenicama u svjetlu toponimije i topografije" te posljednje poglavlje koje autor naslovljava "Veles kao Vrtra ispod Povila kod Novoga Vindolskog". Zanimljivo je pritom da se u posljednjem poglavlju autor ne osvrće na interpretaciju Mislava Ježića (usp. *Mošćenički zbornik* 3, 2006) o tome da dva glavna mita koja su vezana uz Indru govore o njegovu sukobu s Vrtrinom i otvaranju Vale, a koji su ponekad u *Rgvedi* izjednačeni. Naime, dok Katičić Vrtru i Valu promatra kao jedan fenomen, Mislav Ježić smatra da se mit o Vrtri, dakle, mit o ubijanju zmaja i oslobođenju Voda, vjerojatno odnosi na dio godine oko ljetnoga suncovrata, a mit o Vali označava razdoblje oko zimskoga suncovrata.

Istina, svakako pritom valja naglasiti kako, s druge pak strane, postoje i negacije te panteonske interpretacije koje u nas promoviraju Vitomir Belaj, Radoslav Katičić i Tomo Vinšćak. Naime, podsjetimo da npr. Ivan Kovačević (*Mit i umetnost*, Beograd 2006) potpuno negira panteonske interpretacije srpskih vjerovanja, ističući kako u Srba nema ni jednog spominjanja Peruna pa tako ni Velesa/Volosa i pritom ističe da je srpska narodna religija modelirana na sasvim drugim principima – na ritualno-magijskim principima.

No, zadržimo se na posljednjim tzv. etnološko-filološkim poglavljima Katičićeve knjige. Tako autor istražuje zemljište na rijeci Žrnovnici kod Peruna jugoistočno od Splita (nad Žrnovnicom prostiru se tri vrha od zapada na istok – Perunsko, Perun i Perunić), gdje autor pokazuje kako se na temelju prikupljenih toponomastičkih i topografskih podataka može potvrditi sakralna interpretacija toga zemljišta. Jednako će tako autor utvrditi da se ime brda Perun na jugoistočnim izbojcima masiva Učke nad starim kaštelom Mošćenice može smatrati Perunovim svetištem iz vremena prije pokrštavanja. I u završnom poglavlju, koje posvećuje svome profesoru vedske filologije Paulu Thiemeu (326), autor se zadržava na interpretaciji stjenovitoga poluotoka Veles, koji se nalazi između naselja Povile i Kalanji istočno od Novoga Vindolskog.

Inače, kao filolog Katičić se posvećuje leksičkoj analizi dviju riječi u poglavlju "Uz rub *Rječnika hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*". Riječ je o riječi *črt* u značenju, dakako, "vrag" i riječi *opsočiti* u značenju "okružiti", a koja je u navedenom rječniku, kako to Katičić strelovito zamjećuje, pogrešno navedena.

Spomenimo svakako i preostala poglavlja. Tako drugo poglavlje, naslovljeno "Čudesno drvo", govori o konceptu Stabla svijeta (*arbor mundi/axis mundi*) u slavenskim folklornim pjesmama, gdje autor posebno razmatra njegovu trodijelnu strukturu: krošnja (nebeski Perunov prostor), stablo (ovozemaljski svijet) i korijen (podzemlje Velesova svijeta vječnoga proljeća – *Virej/Vyrej*). Nadalje, treće poglavlje "Čiji to dvor stoji na gori?" opisuje spomenuti nebeski dvor u slavenskoj predaji kao Perunovo središte, koji u slavenskim folklornim pjesmama figurira kao (patrijarhalni) *gazda* toga nebeskoga dvora u krošnji Stabla svijeta i koji se u tom folklornom materijalu poistovjećuje s Mjesecom, *gazdarica* sa Suncem, a njihova djeca sa zvijezdama. Sasvim je očekivano sljedeće poglavlje "Ljuta zvijer" posvećeno praslavenskom bogu Velesu, dakle, oponentu bogu groma Perunu te autor razmatra ulomke tekstova koji predstavljaju to božanstvo donjega svijeta vječnoga proljeća i kao *ljutu zvijer* (medvjeda) i kao zmaja kojega Perun pobjeđuje u kozmičkom dvoboju. Nakon što je čitatelje autor upoznao s dvama protagonistima temeljnoga kozmičkoga sukoba – s Perunom i Velesom – sljedeće se poglavlje "Božanski boj" zadržava na njihovu kozmičkom sukobu kojim Perun

oslobađa plodotvornu i rodotvornu kišu koju Veles uskraćuje. Posebno zanimljivu cjelinu navedenoga poglavlja čini dio u kojemu autor razmatra i istočnoslavenske verzije bajke *Mačak u čizmama*, u kojoj ulogu igra lisica, i to, eto, bez čizama.

Riječ je, dakle, o iznimnoj knjizi koja potvrđuje kontinuitet mitoloških istraživanja u hrvatskoj filologiji i etnologiji, a koja izdvaja za sada samo dva imena – Radoslava Katičića i Vitomira Belaja – uz sporadične izlete nekih mladih (ali, nažalost, ne i mladahnih) imena u tu, hoćemo-nećemo, vrlo tegobnu rekonstrukciju mitske pozadine hrvatskih narodnih običaja i vjerovanja. Pa, zaista, svaka im čast i hvala!

Suzana MARJANIĆ

Nikola Visković, Kulturna zoologija, Što je životinja čovjeku i što je čovjek životinji, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 2009., 429 str.

Kao što u "Uvodnoj riječi" ove knjige hamletovsko-hekubinskoga podnaslova Nikola Visković ističe, riječ je o knjizi koja je napravljena kao izbor 28 poglavlja iz autorove knjige *Životinja i čovjek: prilog kulturnoj zoologiji*, koja je objavljena 1996. godine u izdanju splitskog Književnog kruga i koja je već duže vrijeme rasprodana. Tako je nakladnik Jesenski i Turk predložio ponovno tiskanje odabranih poglavlja, koje je autor, kako nadalje napominje u "Uvodnoj riječi", u bitnome dijelu ostavio neizmijenjenima, uz nešto manje redakcijske preinake i osuvremenjujuće dopune. Valja istaknuti kako u odnosu na prvo pojavljivanje knjige *Životinja i čovjek* u Hrvatskoj tada još nije postojala udruga za prava životinja; naime, udruga Prijatelji životinja kao prva udruga za prava životinja u Hrvatskoj osnovana je tek 2001. godine. Upravo je tom knjigom, kao što je dobro poznato, Nikola Visković, sve donedavno sveučilišni profesor na Pravnom fakultetu u Splitu, uveo u našu malu i svesrdno razjedinjenu znanstvenu i kulturnu zajednicu multidisciplinarni, interdisciplinarni i transdisciplinarni koncept kulturne zoologije, odnosno, kulturne animalistike, kako ju je kasnije preimenovao u zborniku radova *Kulturna animalistika* sa znanstvenoga skupa održanoga u Splitu 1997. godine, čime je *zoologijsku* sferu prirode ipak zamijenio *kulturnom* – animalističkom sferom.

Sažeto: Viskovićeva knjiga pokazuje kako se povijest životinja i povijest čovjeka međusobno prožimaju, nažalost, sa specističkom prevlašću nadživotinje. Odnosno, kao što navode Alexander Bar i Jan Söderqvist, autori *Netokracije* (2002.), ne smijemo zaboraviti kako je najvažnija značajka totalističkoga mišljenja antropocentrički svjetonazor: "Što je veća sličnost s čovjekom veća je i korist, uporabljivost u ostvarivanju njegovih želja i ambicija kao i vrijednost takvog bića, stvari ili događaja." U okviru navedenoga spomenula bih i ekofeminističku odrednicu, kojoj Visković posvećuje poglavlje pod nazivom "Žene su s vama", i koju uvodi isto tako u ovaj izbor iz 2009. godine. Naime, svi se ekofeminizmi koji se protežu na toj tapiseriji pokreta od spiritualnoga do političkoga ekofeminizma slažu da je svim oblicima opresije zajedničko to što počivaju na patrijarhatu, odnosno, androcentričnom trojstvu opresije koju čine rasizam, seksizam i specizam. Upravo je jedna od mnogih negativnih osobina totalističkoga mišljenja i specizam. Naime, tvorac je pojma *speciesism* – u analogiji s pojmovima kao što su rasizam i seksizam – Richard D. Ryder, britanski psiholog i jedan od